

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. ЛАЗАРЯНА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Коломієць Вікторія Миколаївна

УДК 330.341.2:331.101.262

ДИСЕРТАЦІЯ

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

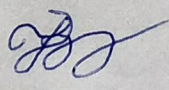
Подається на здобуття наукового ступеня

доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на

відповідне джерело

 В.М. Коломієць

Примірник дисертації
ідентичний за змістом з іншими
примірниками поданими
до спеціалізованої вченої ради
Д 08.820.03

Науковий консультант

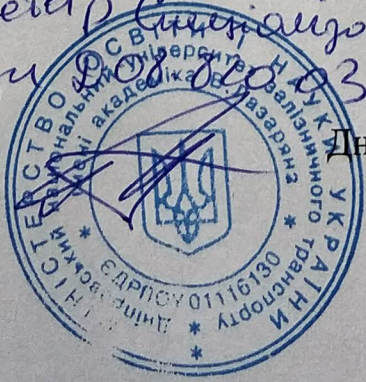
Головкова Людмила Степанівна,

доктор економічних наук, професор

Вчений секретар
вченої ради

Рекви 3.4

Дніпро – 2019

АНОТАЦІЯ

Коломієць В. М. Інституціональна система розвитку людського капіталу національної економіки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Дніпровський національний університет залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна, Дніпро, 2019.

У дисертаційній роботі теоретично обґрунтовано та запропоновано нове вирішення науково-прикладної проблеми щодо теоретико – методологічних та практичних аспектів формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки.

Розглянуто людський капітал як основу соціального, економічного, політичного розвитку національної економіки. Внесено на підставі зазначеного погляду авторське визначення, що певним чином вдосконалює усталене поняття. «Людський капітал» є нематеріальним активом, що являє собою сукупність вроджених і набутих якісних і кількісних властивостей людини. Сукупність цих характеристик генерує, підтримує, забезпечує зростання доходу (матеріального, духовного, фізичного), стає рушійною силою розвитку економічного агента та ініціативно впливає на всі процеси в суспільстві.

Визначено, що ефективне застосування людського капіталу може приносити моральне задоволення, духовний комфорт, фізичне здоров'я самій людині, що забезпечує основну мету розвитку людського капіталу і стає підґрунтям для динамічного зростання національної економіки.

Удосконалено методичний підхід до побудови інституціональної структури людського капіталу національної економіки з урахуванням його компонент, просторової картини об'єкту, взаєморозташування його елементів, певного функціонального взаємозв'язку складових частин об'єкту, внутрішнього устрою. Виділено в структурі рівні її функціонування, інститути, інституції, ієрархічний характер їх взаємин. Розширено критерії класифікації структури людського капіталу: за масштабами; рівнем; мобільністю; унікальністю; інвестиційний

спрямуванням; місцями набуття освіти; носієм; стадіями формування; можливістю відчуження; сферою і характером використання; залученням до суспільної практики; ступенем реалізації та розкриття; формою набуття; ліквідністю; суспільною роллю; інноваційністю; мірою інституціоналізації.

Систематизовано та розширено в якості складових компоненти людського капіталу. До компонент людського капіталу віднесені фізіологічний, психологічний, освітній, соціальний, творчий, культурний, інтелектуальний, моральний, креативний, науковий, політичний, правовий, організаційно-підприємницький, інформаційний, мобільний, міграційний, мотиваційний, комунікативний, професійний капітал, когнітивний, соціум–капітал, капітал безпеки. Відмітною особливістю розробленого переліку є виділення інституціональних компонент людського капіталу.

Сформульовано методологічний базис дослідження інституціональної системи розвитку людського капіталу з використанням інституціональної парадигми, у рамках якої людський капітал є базовою складовою та метою розвитку самої людини, а не тільки й не стільки економічним ресурсом. Базовими інститутами людського капіталу визначено інститути освіти, добробуту, довголіття.

Розроблено та теоретично обґрунтовано модель інституціоналізації розвитку якісних і недохідних компонент людського капіталу на основі розширення та публічної формалізації неформальних інститутів інклюзії людського розвитку у складі добробуту, персоніфікованих параметрів якості життя, нарощування стратегічних властивостей людського капіталу, механізмів його капіталізації, суспільної легітимації, що сприятиме зміні фокусу соціальної, фінансово-кредитної та фіскальної політики в напрямку інклюзивного та сталого розвитку людського капіталу.

Розкрито інституціональний зміст людського капіталу в рамках нової інституціональної парадигми, що включає такі складові, як інституціональну конфігурацію розвитку людського капіталу, інституціональну структуру людського капіталу, інституціональні та неінституціональні компоненти, їх

взаємодію в соціальному просторі, що складається з різних інститутів, і вплив на формування людського капіталу. З позицій інституціональної теорії сформульовано та обґрунтовано, що інституціональна система розвитку людського капіталу представляє собою синтез сукупності рівнів, базових і комплементарних інститутів людського розвитку, інституцій та середовищ, які перебувають в певних взаємозв'язках і відносинах між собою, утворюють ієрархічну цілісність. Інститути детермінують створення та дію відповідних інституцій, які, в свою чергу, є провідниками встановлених правил і норм. Вся система ґрунтується на природному накопиченні або примусовому впровадженні базових інститутів, здатних забезпечити появу нових інститутів людського капіталу або істотну модернізацію діючих, убезпечує і сприяє розвитку людського капіталу.

На основі сформульованого поняття визначено структурні елементи інституціональної системи розвитку людського капіталу: цільова підсистема, яка описує окремі приватні і суспільні цілі в напрямку інклюзивного та сталого розвитку; інституційна підсистема, що створює правову, інформаційну і методологічну основу; підсистема управління інституціями людського капіталу, що забезпечує вибір стратегії і методів відповідно вимог до кожного елементу системи; підсистема реалізації стратегії для формування кількісної та якісної складових людського капіталу і його стимулювання, що як результат забезпечує зміну властивостей людського капіталу в напрямі, який сприяє зростанню ефективності та результативності економіки, одночасно задовольняє соціально-економічні потреби людського капіталу.

Проведено системний аналіз розвитку людського капіталу та інституціональної системи України та інших держав. Виявлено, що середовище функціонування людського капіталу визначає вектори його розвитку. Встановлено за результатами аналізу, що інституціональне середовище повільно піддається змінам. Визначено, що інституціональний розвиток країни впливає на рівень людського капіталу. Україна за індексом людського капіталу за даними Світового банку входить до країн з середнім рівнем значення індексу,

перебуваючи у групі країн з середнім валовим національним доходом на душу населення.

Розроблено концепцію інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки, за результатами впровадження якої відбувається процес природного накопичення або примусового впровадження змін, що забезпечує появу нових інститутів людського капіталу або істотну модернізацію вже діючих в цій сфері з метою підвищення рівня розвитку людського капіталу.

Визначено базові принципи інституціонального розвитку людського капіталу в національній економіці, що забезпечують формування цивілізованих економічних відносин в суспільстві та надають імпульс для економічного зростання й підвищення добробуту населення: забезпечення невід'ємних прав і свобод особистості; створення стимулів для зростання ефективності виробництва; рівні умови для зростання життєвого рівня всіх соціальних груп населення; наявність ефективного контролю над дотриманням діючих і нових формальних правил, які регламентують соціально-економічні відносини особистості і суспільства із застосуванням санкцій, передбачених законом, до всіх порушників.

За результатами дослідження доведено гіпотезу щодо наявності зв'язку між індексом людського капіталу та розвитком інституціональної системи країни. Проведено відбір показників, що описують залежність розвитку людського капіталу від розвитку інституціональної системи країни, до яких увійшли політико-правові, економічні, соціальні, інституціональні, із застосуванням експертного методу аналізу. На підставі висунутої гіпотези розроблено аналітичну модель оцінки розвитку людського капіталу національної економіки, за допомогою якої розраховується рівень розвитку людського капіталу національної економіки.

Визначено, що процес інституціональних змін розвитку людського капіталу відбувається постійно, тому удосконалено модель інституціональних змін розвитку людського капіталу. Вона містить такі елементи: внутрішні та зовнішні чинники, що детермінують процес змін та впливають на характер і масштаб ефектів трансформації; процес інституціональних змін, що охоплює еволюцію

систем прийняття рішень, які уможлиблюють зміни моделей поведінки та еволюцію економічних агентів; наслідки трансформацій, що складаються з технічних, інфраструктурних, структурних та соціальних результатів. Інституціональна модель розвитку людського капіталу окреслює перспективи для пошуку шляхів переходу до економіки знань і перетворення людини з фактору виробництва в мету господарської діяльності.

Удосконалено науково-методичний підхід до формування механізму управління інституціональною системою розвитку людського капіталу національної економіки. Удосконалено механізм обліково-аналітичного забезпечення інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки. Удосконалено фінансову складову механізму інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки.

Запропоновано правове забезпечення розвитку та функціонування людського капіталу. Удосконалення соціальних механізмів інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки передбачає ідеологічну, іміджеву та освітню підтримку людського капіталу з питань його використання на ринку праці.

Запропоновано визначення «інтелектуальний принтер 5D розвитку людського капіталу», який представлено як інституціонально-інформаційну систему формальної, неформальної та інформальної освіти, що створює синергетичний ефект від такої діяльності людини і друкує сучасний людський капітал, який здатний опрацьовувати отриману інформацію і самостійно генерувати на її основі нові ідеї та рішення

Практичне значення отриманих результатів полягає у науковому обґрунтуванні та поглибленні автором методологічних положень, розробці концептуальних підходів до формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки.

Ключові слова: людський капітал, інститути, інституції, інституціональна система, інституціональний розвиток, розвиток людського капіталу, національна економіка.

ANNOTATION

Kolomiets V. M. Institutional system for the development of human capital of the national economy. – The manuscript.

Thesis for a Doctor of Economics degree in specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Dnipro National University of Railway Transport named after academician V. Lazaryan, Dnipro, 2019.

The thesis is theoretically substantiated and proposed a new solution to the scientific and applied problem on the theoretical, methodological and practical aspects of the formation of the institutional system of human capital development of the national economy.

Human capital is considered as the basis of social, economic, and political development of the national economy. The author's definition is introduced on the basis of the indicated point of view, and in a certain way improves the established concept. «Human capital» is an intangible asset, it is a combination of innate and acquired qualitative and quantitative properties of a person. The combination of these characteristics creates, supports, ensures the growth of income (material, spiritual, physical), becomes a driving force for the development of an economic agent and initiatively influences all processes in society.

It is determined that the effective use of human capital can bring moral satisfaction, spiritual comfort, physical health to the person himself, which provides the main goal of human capital development and becomes the basis for the dynamic growth of the national economy.

The methodological approach to building the institutional structure of the human capital of the national economy is improved, taking into account its components, the spatial picture of the object, the relative position of its elements, a certain functional relationship of the components of the object, internal structure. Institutions, institutes, the hierarchical nature of their relationship are highlighted in the structure of the level of its functioning. The criteria for classifying the structure of human capital are expanded: by scale; level; mobility; uniqueness; investment direction; places of education; carrier;

stages of formation; the possibility of alienation; scope and nature of use; involvement in public life; degree of implementation and disclosure; form of acquisition; liquidity; public role; innovativeness; degree of institutionalization.

Components of human capital are systematized and expanded. The components of human capital include physiological, psychological, educational, social, creative, cultural, intellectual, moral, creative, scientific, political, legal, organizational, entrepreneurial, informational, mobile, migration, motivational, communicative, professional capital, cognitive, social capital, security capital. A distinctive feature of the developed list is the allocation of institutional components of human capital.

The methodological basis of the study of the institutional system for the development of human capital is formulated using the institutional paradigm, in which human capital is the basic component and the goal of development of the person himself, and not only and not so much an economic resource. The basic institutes of human capital define the institutions of education, welfare, longevity.

A model of institutionalization of the development of high-quality and non-profit components of human capital based on the expansion and public formalization of informal institutions for the inclusion of human development as a part of well-being, personalized parameters of the quality of life, the strategic properties of human capital, mechanisms of its capitalization, social legitimization will be developed and theoretically developed will contribute to a change in focus social, financial and credit and fiscal policies towards inclusive and sustainable development of human capital.

The institutional content of human capital is disclosed in the framework of the new institutional paradigm, which includes such components as the institutional configuration of human capital development, the institutional structure of human capital, institutional and non-institutional components, their interaction in the social space, consists of various institutes and the impact on the formation of human capital.

From the standpoint of institutional theory, it is formulated and substantiated that the institutional system for the development of human capital is a synthesis of a set of levels, basic and complementary institutions of human development, institutions and environments that are in certain interconnections and relationships among themselves,

form a hierarchical integrity.

Based on the formulated concept, the structural elements of the institutional system for the development of human capital are determined: the target subsystem, which describes individual private and public goals towards inclusive and sustainable development; institutional subsystem, creates a legal, informational and methodological basis; the management subsystem of human capital institutions, provides a choice of strategies and methods in accordance with the requirements for each element of the system; a subsystem for the implementation of the strategy for the formation of quantitative and qualitative components of human capital and its stimulation, as a result, provides a change in the properties of human capital in the direction, contributes to the growth of efficiency and effectiveness of the economy, while satisfying the socio-economic needs of human capital.

A systematic analysis of the development of human capital and the institutional system of Ukraine and other states is carried out. It is revealed that the environment for the functioning of human capital determines the vectors of its development. Based on the analysis, the institutional environment is slowly amenable to change.

The concept of the institutional development of human capital of the national economy is developed, the results of the introduction of which the process of natural accumulation or forced introduction of changes takes place, ensures the emergence of new institutes of human capital or a significant modernization of existing in this area in order to increase the level of development of human capital.

The architectonics of the concept of institutional development of human capital of the national economy is represented by two components: theoretical and scientific-practical concepts. The conceptual core is the construction of a theoretical basis by forming a research methodology, determining the basic categories of the subject of study and principles. The scientific and practical concept defines the assessment tools, methods, mechanisms for influencing the object in order to change its qualitative characteristics and tools that ensure the real effect of the mechanisms.

The basic principles of the institutional development of human capital in the national economy are determined, which ensure the formation of civilized economic

relations in society and give impetus to economic growth and increase the welfare of the population: ensuring the inalienable rights and freedoms of the individual; creating incentives for increasing production efficiency; equal conditions for the growth of living standards of all social groups of the population; the existence of effective control over compliance with existing and new formal rules governing the socio-economic relations of individuals and society with the application of sanctions provided by law to all violators.

The study proves the hypothesis that there is a connection between the human capital index and the development of the country's institutional system. The selection of indicators describing the dependence of the development of human capital on the development of the institutional system of the country, which includes political, legal, economic, social, institutional, using an expert method of analysis, is carried out. Based on the hypothesis put forward, an analytical model for assessing the development of human capital of the national economy is developed, with the help of which the level of development of human capital of the national economy is calculated.

It is determined that the process of institutional changes in the development of human capital is ongoing, therefore, the model of institutional changes in the development of human capital is improved. It contains the following elements: internal and external factors that determine the process of change and affect the nature and scale of transformation effects; the process of institutional change embraces the evolution of decision-making systems that allow changes in patterns of behavior and the evolution of economic agents; consequences of transformations, consisting of technical, infrastructural, structural and social results. The institutional model for the development of human capital determines the prospects for finding ways to transition to a knowledge economy and transforming a person from a factor of production into a goal of economic activity.

The scientific and methodological approach to the formation of a mechanism for managing the institutional system for the development of human capital of the national economy is improved. It provides: the justification of economic principles and the definition of laws that make up the theoretical essence of the mechanism; the

introduction of the mechanism at the national level of the economy and its comprehensive implementation at the sectoral, regional, organizational and personal levels; the application of selected theoretical levers in order to select practical levers (management methods and tools) in accordance with the levels of the economy, makes it possible to influence the management object and create institutes that ensure the evolution of institutional rules; taking into account the level of institutes and the level of institutions – to ensure the subordination of organizational changes to institutional transformations for solving public and private goals of human capital by creating a system of incentives and balances in the decision-making process for the development of human capital.

The mechanism of accounting and analytical support of the institutional system for the development of human capital of the national economy is improved. The financial component of the mechanism of the institutional system for the development of human capital of the national economy is improved.

Legal support for the development and functioning of human capital is proposed. Improving the social mechanisms of the institutional system for the development of human capital of the national economy implies ideological, image and educational support for human capital for its use in the labor market.

The definition of «intelligent printer 5D of the development of human capital», presented as an institutional information system of formal, non-formal and informal education, is proposed that creates a synergistic effect from such human activities and prints modern human capital that is able to process the received information and independently generate new ideas on its basis and decisions

The practical significance of the results lies in the scientific substantiation and deepening of the methodological provisions by the author, the development of conceptual approaches to the formation of the institutional system for the development of human capital of the national economy.

Key words: human capital, institutes, institutions, institutional system, institutional development, human capital development, national economy.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Коломієць В. М. Інституціональні передумови розвитку людського капіталу. *Інституціональні трансформації в економіці України*: монографія / за заг. ред. В. М. Коломієць. Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2017. С. 7–33. (9,67 д. а.; особистий внесок автора: розділ «Інституціональні передумови розвитку людського капіталу» – 1,03 д. а.)
2. Коломієць В. М. Природа людського капіталу та його роль в національній економіці. *Sozioökonomische und rechtliche Faktoren der sozialen Entwicklung unter den Bedingungen der Globalisierung*: kollektive Monographie in 2 Bänden / Hrsg. von Doktor der Wirtschaftswissenschaften, Professor Yu. V. Pasichnyk. Steyr: Shioda GmbH, 2018. B. 1. P. 414–422. (30,35 д. а.; особистий внесок автора: досліджено еволюційний розвиток людського капіталу, виокремлено особливості його функціонування в національній економіці – 0,51 д. а.)
3. Коломієць В. М. Процеси становлення людського капіталу в умовах перебудови інституціонального середовища. *Трансформаційні процеси в економіці України: інституціональний контекст*: монографія / за ред. М. М. Радевої. Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2018. С. 141–214. (16,92 д. а.; особистий внесок автора: визначено ключові напрями, що зумовлюють ефективність становлення людського капіталу в Україні – 3,63 д. а.)
4. Коломієць В. М. Розвиток людського капіталу національної економіки: інституціональний підхід: монографія. Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2019. 360 с. (16,85 д. а.). (Рецензію В. Д. Якубенко опубліковано у фаховому виданні – міжнародному науковому журналі «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 4. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/155618639634.pdf>).
5. Коломієць В. М. Людський капітал: від теорії до практики: монографія. Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2019. 160 с. (6,56 д. а.)

Статті в наукових фахових виданнях України

6. Коломієць В., Радєва М. Реформування пенсійного забезпечення в Україні: інституційні аспекти. *Інституціональний вектор економічного розвитку*: зб. наук. пр. МІДМУ «КПУ». 2009. Вип. 2 (2). С. 90–97. (0,5 д. а.; особистий внесок автора: надано пропозиції щодо інституційного підґрунтя реформування пенсійного забезпечення громадян в Україні – 0,4 д. а.)

7. Коломиец В., Коломиец О. Соблюдение трудовых прав граждан в системе управления предприятием. *Інституціональний вектор економічного розвитку*: зб. наук. пр. МІДМУ «КПУ». 2011. Вип. 4 (1). С. 69–73. (0,4 д. а.; особистий внесок автора: виокремлено основні причини порушення трудових прав людини – 0,3 д. а.)

8. Коломієць В. М. Використання людського капіталу національної економіки на ринку праці України. *Управління розвитком*. 2017. № 3–4 (189–190). С. 115–121. (0,81 д. а.)

9. Коломієць В. М. Аналітична характеристика практики функціонування людського капіталу в Україні та інших країнах світу. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 1 (18). С. 349–355. URL: http://www.easterneurope-bbm.in.ua/index.php/18_2019/57.pdf. (0,58 д. а.). Електронне фахове видання.

Статті в наукових періодичних виданнях іноземних держав та в наукових фахових виданнях України, внесених до міжнародних наукометричних баз

10. Коломієць В. М. Розвиток підходів до визначення людського капіталу у зарубіжних дослідженнях. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 11/1. С. 68–72. (0,57 д. а.). Журнал включено до наукометричної бази *Index Copernicus*.

11. Коломієць В. М. Забезпечення зростання національної економіки шляхом вкладень в людський капітал. *Економіка і управління*. 2017. № 3 (75). С. 14–20. (0,60 д. а.). Журнал включено до наукометричної бази *Index Copernicus*.

12. Коломієць В. М. Інституціональна парадигма розвитку людського капіталу. *Бізнес Інформ*. 2018. № 3 (482). С. 26–31. (0,61 д. а.). Журнал включено

до наукометричних баз: *Ulrichsweb Global Serials Directory, RePEc, PIHЦ, Index Copernicus, DOAJ, CiteFactor, Academic Journals Database, SIS, Advanced Science Index, OAJI, GetInfo, BASE, InfoBase Index, OpenAire i OpenAIREplus, WorldCat, SUNCAT, COPAC, Соціонет, Open Access Library, J-Gate, Google Scholar, ResearchBib.*

13. Коломієць В. М. Освіта як форма інвестицій в людський капітал національної економіки. *Інтелект XXI*. 2018. № 2. С. 139–144. (0,55 д. а.). Журнал включено до наукометричної бази *Index Copernicus*.

14. Коломієць В. М. Компоненти людського капіталу національної економіки. *Modern Economics*. 2018. № 8 (2018). С. 71–79. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V8\(2018\)](https://doi.org/10.31521/modecon.V8(2018)). (0,76 д. а.). Журнал включено до наукометричних баз: *DOAJ, JIFACTOR, SIS, Google Scholar, ReserchBib, Jornal Factor, DRJI*. Електронне фахове видання.

15. Коломиец В. Интеграция Украины в мировую экономику. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*. 2015. № 43 (3/2015). Р. 343–351. (0,4 д. а.)

16. Коломієць В. М. Впливовість компонентів людського капіталу на тривалість його використання. *Ефективна економіка*. 2018. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=5&y=2018>. (0,53 д. а.). Журнал включено до наукометричних баз: *Index Copernicus, Google Scholar*. Електронне фахове видання.

17. Коломієць В. М. Теоретичні та методичні засади оцінки людського капіталу. *Проблеми економіки транспорту*. 2018. № 16. С. 60–67. (0,78 д. а.). Журнал включено до наукометричних баз: *Ulrichsweb Global Serials Directory, Google Scholar, WorldCat, BASE, SIS, UIF*.

18. Коломієць В. М. Зміна інституціональної моделі людського капіталу національної економіки України. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова: Серія «Економіка»*. 2018. Т. 23. Вип. 8 (73). С. 39–42. URL: http://www.visnyk-onu.od.ua/journal/2018_23_8/9.pdf. (0,51 д. а.). Журнал включено до наукометричної бази *Index Copernicus*.

19. Коломієць В. М. Фінансові механізми забезпечення інституціоналізації людського капіталу. *Науковий вісник Ужгородського національного*

університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 24. Ч. 2. С. 74–78. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_2_2019ua/16.pdf. (0,65 д. а.). Журнал включено до наукометричної бази: *Index Copernicus*.

20. Kolomiets V. Struggle against corruption abuse as a means to ensure human capital institutionalization of human capital. *International scientific journal «Internauka». Series: «Economic Sciences»*. 2019. № 3 (Березень). С. 61–65. (0,58 д. а.). Журнал включено до наукометричних баз: *Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals OTLibrary; Open J Gate; Academic keys*.

21. Коломієць В. М. Формування системи людського капіталу в національній економіці. *Ефективна економіка*. 2019. № 3. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.3.50. (0,70 д. а.). Журнал включено до наукометричних баз: *Index Copernicus, Google Scholar*. Електронне фахове видання.

22. Коломиец В. Н. Реализация кадрового потенциала кооперативного бизнеса. *Studium*. 2012. Вып. 3–4 (24–25). URL: <http://saransk.ruc.su/upload-medialibrary/635/ygtvcudkikilmwb.pdf>. (0,27 д. а.). Электронное периодическое научное издание.

23. Коломієць В. М. Методологічне обґрунтування досліджень з розвитку людського капіталу в контексті інституціональної теорії. *Проблеми економіки*. 2019. № 1 (39) 2019. С. 128–133. (0,61 д. а.). Журнал включено до наукометричних баз: *Ulrichsweb Global Serials Directory, RePEc, PIHЦ, Index Copernicus, DOAJ, EBSCOhost, Academic Journals Database, Advanced Science Index, OAJI, GetInfo, BASE, OpenAire, WorldCat, SUNCAT, Coціонет, J-Gate, Google Scholar, ProQuest, Research Bible*.

24. Коломієць В. М. Дослідницька програма інституціонального розвитку людського капіталу. *Бізнес Інформ*. 2019. № 3 (494). С. 8–13. (0,64 д. а.). Журнал включено до наукометричних баз: *Ulrichsweb Global Serials Directory, RePEc, PIHЦ, Index Copernicus, DOAJ, Academic Journals Database, Advanced Science Index, OAJI, GetInfo, BASE, OpenAIRE i OpenAIREplus, WorldCat, SUNCAT, COPAC, Coціонет*,

Open Access Library, J-Gate, Google Scholar, ResearchBib.

25. Коломієць В. М. Інституціональна структура людського капіталу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 1 (17). С. 26–32. (0,65 д. а.). Журнал включено до наукометричних баз: *eLIBRARY.RU, Google Scholar, Index Copernicus, BASE*.

26. Коломієць В. М. Моделирование развития человеческого капитала в институциональной среде для обеспечения конкурентоспособности национальной экономики. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія*. 2019. № 2 (265). С. 13–32. (0,67 д. а.). Журнал включено до наукометричних баз: *eLIBRARY.ru, Google Scholar*.

27. Коломієць В. М. Динаміка розвитку людського капіталу: міжнародні спостереження та Україна. *Управління проектами та розвиток виробництва: зб. наук. пр.* 2019. № 1 (69). С. 5–10. (0,52 д. а.). Журнал включено до наукометричної бази *Google Scholar*.

28. Коломієць В. М. Аналіз практики функціонування людського капіталу національної економіки. *Бізнес Інформ*. 2019. № 4 (482). С. 26–31. (0,61 д. а.). Журнал включено до наукометричних баз: *Ulrichsweb Global Serials Directory, RePEc, PIIIC, Index Copernicus, DOAJ, Academic Journals Database, Advanced Science Index, OAJI, GetInfo, BASE, OpenAIRE i OpenAIREplus, WorldCat, SUNCAT, COPAC, Соціонет, Open Access Library, J-Gate, Google Scholar, ResearchBib*.

29. Коломієць В. М. Інституціональні сприяння та обмеження розвитку людського капіталу: теорія, факти, цифри. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 4'2019. С. 35–40. (0,66 д. а.). Журнал включено до наукометричної бази *Index Copernicus*.

30. Коломієць В. М. Людський капітал та людський розвиток: зростання в національній економіці. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 37. С. 220–225. (0,55 д. а.). Журнал включено до наукометричної бази *Index Copernicus*.

31. Kolomiets V., Golovkova L. The institutional content of the human capital of the national economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Vol. 3 (2017). № 5, December. P. 289–293. (0,64 д. а.; особистий внесок автора: визначено змістовну

наповненість людського капіталу в контексті інституціоналізму – 0,4 д. а.). Журнал включено до наукометричних баз: *Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, ESCI by Web of Science*.

32. Radieva M., Kolomiets V. Human capital functioning in strategic management of the national economy. *Technology transfer: innovative solutions in Social Sciences and Humanities*. 2019–03–29. P. 23–25. DOI: 10.21303/2613-5647.2019.00929. (0,5 д. а.; особистий внесок автора: обґрунтовано інструменти розвитку людського капіталу при розробці стратегії управління економікою – 0,4 д. а.). Журнал включено до наукометричної бази *Scopus*.

33. Tkach A., Kolomiets V., Radieva M. Institutional platforms transformation of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5 (2019). № 2, March. P. 226–234. (1,03 д. а.; особистий внесок автора: теоретично обґрунтовано інституціональну платформу розвитку інститутів людського капіталу – 0,63 д. а.). Журнал включено до наукометричних баз: *IndexCopernicus, Directory of Open Access Journals (DOAJ), ESCI by Web of Science, RePEc, ERIH PLUS*.

Статті в інших виданнях

34. Коломієць В. М. Условия и особенности подготовки человеческого капитала. *Інституціональні перетворення в суспільстві: світовий досвід і українська реальність*: зб. наук. пр. / за заг. ред. М. М. Радєвої. Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2017. С. 37–40. (0,22 д. а.)

35. Коломієць В. М. Людський капітал і проблеми його розвитку в умовах національної економіки. *Людина та суспільство: економічний та соціокультурний розвиток*: зб. наук. пр. Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2019. Вип. 3. С. 43–52. (0,53 д. а.)

Наукові праці,

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

36. Коломієць В. М., Радєва М. М. Формування трудового потенціалу під впливом інститутів та інституцій на підприємстві. *Інституціональні аспекти*

функціонування трудового потенціал: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 4–6 трав. 2009 р.). Луганськ, 2009. С. 166–167. (0,14 д. а.; особистий внесок автора: виокремлено інститути та інституції, що впливають на формування трудового потенціалу, – 0,1 д. а.)

37. Коломиец В. Н. Проблемы соблюдения конституционных гарантий трудовых прав граждан в Украине. *Інституціональні перетворення в суспільстві: світовий досвід і українська реальність: матеріали IV Міжнар. наук.-метод. конф. (Мелітополь, 4–6 верес. 2009 р.). Мелітополь: МІДМУ КПУ, 2009. С. 142–143. (0,1 д. а.)*

38. Коломієць В. М., Коломієць О. В. Наслідки глобальної економічної кризи: процеси злиття та поглинань набирають обертів. *Україна-Турція: нові шляхи взаємодії соціально-економічних систем: матеріали Міжнарод. науч.-практ. семінара (Донецьк–Стамбул, 2011 г.). Донецьк, 2011. С. 40–42. (0,2 д. а.; особистий внесок автора: визначено вплив глобальної економічної кризи на людський розвиток – 0,1 д. а.)*

39. Коломиец В. Н. Управление, формирование и развитие кадров кооперативного бизнеса. *Современные проблемы кооперации: матеріали Міжнарод. науч.-практ. конф., посвящ. 100-летию Рос. ун-та кооп. (Саранск, 30 окт. 2012 г.). Саранск: Принт-Издат, 2012. Ч. 2. С. 76–80. (0,3 д. а.)*

40. Коломиец В. Н. Перспективность вложений в человеческий капитал как фактор повышения его конкурентоспособности. *Preparing a competitive specialist as a purpose of modern education: materials of the VI International scientific conference (Prague, November 20–21, 2017). Prague: Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ», 2017. P. 11–13. (0,17 д. а.)*

41. Коломієць В. М. До витоків тіньового залучення людського капіталу в економіку України. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика: V Міжнар. заочна наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 24 листоп. 2017 р.). Запоріжжя: КПУ, 2017. С. 699–702. (0,23 д. а.)*

42. Коломиец В. Н. Зарубежный опыт формирования дефиниции

«человеческий капитал». *Экономическое обеспечение прав человека: труды V Междунар. науч.-практ. конф. (Харьков, 23 февр. 2018 г.). Харьков, 2018. С. 3–7. (0,24 д. а.)*

43. Коломиец В. Н. Человеческий капитал в обновленной институциональной среде. *Recent socio-economic problems of development of labor relations: materials of the IV International scientific conference (Prague, February 5–6, 2018). Prague: Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ», 2018. Р. 4–7. (0,17 д. а.)*

44. Коломієць В. М. Еволюційний поступ освіти – базова компонента формування людського капіталу. *Соціально-економічний розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 2018 р.). Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2018. С. 176–177. (0,15 д. а.)*

45. Коломієць В. М. Освітнє зростання людського капіталу в розвинутих країнах. *Приморські регіони: проблеми та траєкторії соціально-економічного розвитку: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 19 квіт. 2018 р.). Одеса: МГУ, 2018. С. 18–21. (0,20 д. а.)*

46. Коломієць В. М. Вплив на розвиток людського капіталу національної економіки стану охорони здоров'я населення. *Емерджентність економічних систем у сфері управління суспільним розвитком: тези доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (Черкаси, 18–19 квіт. 2018 р.). Черкаси: Східноєвроп. ун-т економіки і менеджменту, 2018. С. 36–38. (0,20 д. а.)*

47. Коломієць В. М. Доцільність освітніх інвестицій в людський капітал національної економіки. *Розвиток національної економіки в умовах змін ринкового середовища: проблеми та перспективи: зб. тез наук. робіт учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 7 квіт. 2018 р.). Одеса: ЦЕДР, 2018. С. 9–11. (0,15 д. а.)*

48. Коломієць В. М. Історичне походження людського, соціального та інтелектуального капіталів. *Розвиток економіки країни: можливості, проблеми, перспективи: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 14 квіт. 2018 р.). Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2018. С. 12–15. (0,20 д. а.)*

49. Коломієць В. М. Людський капітал: формування від індивідуального до колективного. *Соціально-економічний розвиток України: цивілізаційний вибір:*

матеріали конф. (Мелітополь, 2018 р.). Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2018. С. 58–61. (0,19 д. а.)

50. Коломієць В. М. Взаємозв'язок продуктивності та витрат на людський капітал національної економіки. *Проблеми та перспективи розвитку залізничного транспорту*: матеріали 78 Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 трав. 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 353–354. (0,15 д. а.)

51. Коломієць В. М. Базові компоненти формування людського капіталу. *Economy and Society: a Modern Vectors of Development*: II International scientific conference (Leipzig, April 27, 2018). Leipzig: Baltija Publishing, 2018. P. 145–147. (0,22 д. а.)

52. Kolomiets V. N. Grounds for human capital accounts in International financial reporting standards. *Eastern european studies: economics, education and law*: Proceedings of the International scientific Conference. (Burgas, June 7–8, 2018). Burgas: Publishing House FLAT Ltd-Burgas, 2018. P. 92–94. (0,17 д. а.)

53. Коломієць В. Нагальна потреба вимірювання людського капіталу. *Інституціональні перетворення в суспільстві: світовий досвід і українська реальність*: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Мелітополь, 14 верес., 2018). Мелітополь, 2018. С. 46–50. (0,26 д. а.)

54. Коломієць В. М. Специфіка визначення людського капіталу для налагодження міжнародної системи його обліку. *Сучасні чинники розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики держави: економічні та інституціональні аспекти*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 27 жовт. 2018 р.). Запоріжжя: Запорізька держ. інженерна академія, 2018. С. 23–27. (0,25 д. а.)

55. Коломієць В. М. Доцільність формування, врахування та обліку людського капіталу для зростання міжнародної економіки. *Інвестиційно-інноваційні моделі розвитку підприємств в умовах сучасної нестабільності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 27 жовт. 2018). Львів: ЛЕФ, 2018. С. 16–18. (0,16 д. а.)

56. Коломієць В. М. Фінансування витрат на розвиток людського капіталу в

країнах Центральної та Східної Європи. *Європейська інтеграція: історичний досвід та економічні перспективи*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 жовт. 2018 р.). Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2018. С. 14–17. (0,22 д. а.)

57. Коломієць В. М. Вибір методики оцінки людського капіталу для бізнес-структури. *Integration of Business Structures: Strategies and Technologies*: III International Scientific Conference (Tbilisi, February 22th 2019). Tbilisi: Baltija Publishing, 2019. С. 83–85. (0,23 д. а.)

58. Коломиец В. Н. Возможные институциональные модели развития глобальных экономик. *Глобалізація сучасного світового господарства: стан, проблеми, ефективність*: тези наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. для студентів, аспірантів та молодих учених (Київ, 23 лют. 2019 р.). Київ: Аналітичний центр «Нова Економіка», 2019. С. 10–14. (0,21 д. а.)

59. Коломиец В. Н. Влияние институциональных трансформаций на национальную экономику. *Фінанси, аудит та соціальна економіка: теоретичні підходи та практичні аспекти розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 23 лютого 2019 р.). Львів: ЛЕФ, 2019. С. 25–28. (0,21 д. а.)

60. Коломієць В. М. Врахування людського капіталу в міжнародних законодавчих документах: *Економічний розвиток України в контексті впровадження прогресивних інформаційних технологій та систем управління*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25 лют. 2019 р.). Київ: ТОВ «ВІПО», 2019. С. 34–37. (0,25 д. а.)

61. Коломиец В. Н. Проблемные аспекты формирования институциональной платформы человеческого капитала. *Стратегії, проблеми та розвиток економічних систем в умовах глобальної нестабільності*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Миколаїв, 2 берез. 2019 р.). Миколаїв: ММІРЛ ВНЗ «Університет “Україна”», 2019. С. 10–13. (0,20 д. а.)

62. Коломієць В. М. Трансформація людського капіталу як економічного потенціалу національної економіки України. *Економічний потенціал країни: наукові підходи та практика реалізації*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 02 берез. 2019 р.). Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2019. С. 32–34. (0,21 д. а.)

63. Коломієць В. М. Вплив змін в інституційній системі на формування людського капіталу національної економіки України. *Ефективне управління економікою: теорія і практика*: матеріали наук.-практ. конф. (Рівне, 15–16 берез. 2019 р.). Херсон: Молодий вчений, 2019. С. 9–12. (0,24 д. а.)

64. Kolomiets V. Structuring human capital from the point of view of institutional theory. *Соціально-економічний розвиток України: цивілізаційний вибір*: матеріали конф. (Мелітополь, 2019 р.). Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2019. С. 65–67. (0,19 д. а.)

65. Kolomiets V. Human capital investigation: institutional context and methodology. *Economy and Society: the Modern Foundation for Human Development*: III International scientific conference (Leipzig, April 26, 2019). Leipzig: Baltija Publishing, 2019. P. 23–25. (0,23 д. а.)

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Швидкоплинна трансформація ділового середовища країни вимагає перегляду традиційних підходів до джерел економічного зростання. На зміну матеріальним чинникам розвитку приходять нематеріальні ресурси інноваційного оновлення у вигляді людського капіталу, такі як індивідуальні навички, професіоналізм, особистісні взаємовідносини, що стають запорукою успіху країни в майбутньому.

Останніми десятиліттями спостерігається зростання темпів політичних, економічних, інституціональних, соціальних і технологічних змін, що створює низку економічних проблем у глобальному та національному масштабі. Такі застарілі складові конкурентних переваг, як дешева земля й природні ресурси, низькі витрати на екологію, зменшують ефективність виробництва та спонукають до пошуку нових джерел підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Вирішальним чинником і метою економічного розвитку національної економіки стає людина, працівник підприємства з його знаннями, навичками, компетенціями, уміннями, талантами – людський капітал.

Економічна наука останніми десятиліттями приділяє особливу увагу виявленню ролі людського капіталу в забезпеченні ефективного функціонування економічної системи. Невід’ємною складовою та підґрунтям цього процесу стає інституціональний розвиток суспільства. Відмирання застарілих і виникнення нових інститутів, зміна інституціонального середовища, істотні зміни структури інститутів вимагають формування нової парадигми розвитку людського капіталу. Для гармонійного піднесення національної економіки потрібні теоретичне обґрунтування та розробка практичних механізмів інституціонального розвитку людського капіталу, що зорієнтують бізнес і владу на досягнення й дотримання нових правил і норм оновленого суспільства, економічної життєдіяльності. Існуюча інституціональна система недостатньо відповідає потребам трансформування системи господарства, нові інститути та інституції вимагають розробки й удосконалення теоретичних основ і практичних рекомендацій щодо

формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки.

Грунтовні результати в дослідженні людського капіталу отримані вченими Г. Беккером, Х. Боуеном, Н. Бхуторіа, Б. Вейсборгом, Л. Граттоном, Е. Денісоном, Дж. Кендриком, Дж. Мінцером, Л. Туроу, Т. Шульцом.

Українські науковці активно сприяють розвитку економічної думки стосовно людського капіталу. Сутність, методологію дослідження та механізми розвитку людського капіталу України розглянуто в працях Б. Андрушківа, В. Антонюк, Д. Богині, В. Гейця, Л. Головкової, О. Грішнєвої, В. Даніча, Г. Євтушенко, Л. Жилінської, О. Захарової, В. Копитко, В. Куценко, Е. Лібанової, В. Маргасової, М. Міщенко, С. Мочерного, В. Порохні, О. Пшінько, І. Рекуна, М. Семикіної, Т. Ткач, М. Хромова, О. Цимбала, Л. Шевченко, Л. Шевчук та ін.

Інституціональна теорія стала базовою у вирішенні низки завдань національної економіки. Напрямок класичного інституціоналізму був започаткований у працях Т. Веблена, розвинутий Дж. Коммонсом, У. Мітчелом, Дж. Гелбрейтом. Засновниками нової інституціональної економічної теорії вважають Р. Коуза, Д. Норта, Е. Фуруботна, Г. Ріхтера. Значний внесок у розвиток інституціональної економіки зробили А. Алчіан, Г. Беккер, О. Вільямсон, С. Вінтер, Г. Калабрезі, Дж. Коммонс, К. Менгер, Г. Нельсон, С. Пейович, І. Шумпетер. Серед вітчизняних учених різні аспекти інституціональної теорії, динаміки окремих інститутів та інституцій ґрунтовно досліджують Т. Гайдай, О. Носова, В. Осецький, М. Пивоваров, М. Радєва, А. Ткач, В. Якубенко. Завдання забезпечення стійкого розвитку національної економіки вирішують у своїх працях І. Аксьонов, Ю. Бараш, В. Бобиль, А. Босов, О. Гненний, Г. Ейтутіс, В. Скалозуб, С. Чимшит.

Віддаючи належне науковій та практичній значущості здобутків вищезгаданих учених, варто зауважити, що залишаються невирішеними питання обґрунтування теоретичних і методологічних засад, розробки концептуальних підходів і практичних рекомендацій щодо формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки, зокрема методології аналізу

й визначення інституціонального змісту розвитку людського капіталу; формулювання концепції інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки; формування концептуальних механізмів управління системою інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки. Таким чином, актуальність окреслених проблем зумовила вибір теми дослідження, його мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з тематикою держбюджетних і госпдогівірних наукових досліджень: Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України «Формування стратегії розумних міст в Україні» (ДР № 0117U007020), у межах якої здобувачем розроблено модель інституціональних змін розвитку людського капіталу; Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна «Фінансова стратегія розвитку економіки в умовах невизначеності» (ДР № 0113U007946, 2013–2018 рр.), у межах якої автором розроблено концепцію інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки; «Розвиток системи корпоративного управління акціонерних товариств в постіндустріальному суспільстві» (ДР № 0113U007947, 2013–2018 рр.), у межах якої здобувачем удосконалено концептуальні механізми інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки; Мелітопольського інституту державного та муніципального управління Класичного приватного університету «Соціально-економічний розвиток суспільства в контексті інституціоналізму» (ДР. № 0106U000730, 2013–2018 рр.), у межах якої здобувачем розширено категорійно-понятійний апарат стосовно теми дослідження та розкрито інституціональний зміст і структуру людського капіталу в межах нової інституціональної парадигми; Класичного приватного університету «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (ДР № 0116U000798, 2016–2021 рр.), у межах якої здобувачем сформульовано методологічний базис дослідницької програми інституціональної системи розвитку людського капіталу та розроблено модель інституціональних змін розвитку людського капіталу.

Мета і завдання дослідження. *Метою дисертації є обґрунтування теоретико-методологічних основ, розробка концептуальних, методичних підходів і практичних рекомендацій щодо формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки як інструменту забезпечення високої якості життя людини, що уособлює мету й сутність функціонування національної економіки.*

Відповідно до цієї мети поставлено такі *завдання*:

- узагальнити та уточнити категорійно-понятійний апарат стосовно теми дослідження;
- систематизувати компоненти людського капіталу, зокрема інституціональні;
- розкрити інституціональний зміст людського капіталу в рамках нової інституціональної парадигми;
- удосконалити методичний підхід до побудови інституціональної структури людського капіталу національної економіки;
- розробити та теоретично обґрунтувати модель інституціоналізації розвитку компонент людського капіталу;
- сформулювати та обґрунтувати поняття «інституціональна система розвитку людського капіталу»;
- проаналізувати стан формування та розвитку людського капіталу національної економіки;
- запропонувати концепцію інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки;
- удосконалити модель інституціональних змін розвитку людського капіталу національної економіки;
- розвинути науково-практичні рекомендації щодо застосування методичного інструментарію визначення взаємозв'язку розвитку людського капіталу та інституціональної системи країни;
- удосконалити науково-методичний підхід до формування механізму управління інституціональною системою розвитку людського капіталу

національної економіки;

– удосконалити механізми інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки.

Об'єктом дослідження є процеси інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних, концептуальних, методичних засад та практичних рекомендацій щодо формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, інституціональної економіки, соціальної економіки, які представлені в класичних та сучасних наукових працях вітчизняних і закордонних учених з питань людського розвитку, економічного зростання, соціально-трудових відносин.

Для досягнення поставленої мети й розв'язання визначених завдань використано сукупність наукових методів, які забезпечили концептуальну цілісність дослідження, зокрема: *структурно-логічний аналіз та узагальнення* – для логічної структурної побудови дисертаційної роботи; *діалектичний, історичний і логічний, аналіз та синтез* – для дослідження еволюції теорії людського капіталу, визначення його місця в системі національної економіки (розділ 1); *економіко-статистичний та порівняльний аналіз* – для виявлення динаміки, рівня розвитку людського капіталу, встановлення залежності розвитку людського капіталу й інституціональної системи країни (підрозділи 3.2, 4.3); *групування та систематизацію* – для виокремлення компонент людського капіталу та його структуризації (підрозділ 1.3); *системний і інституціональний аналіз* – для визначення методології дослідження об'єкта, (підрозділ 2.1); *моделювання, індукцію й дедукцію, декомпозицію, синтез та синергетику* – для обґрунтування концепції інституціонального розвитку людського капіталу й формування моделей його розвитку, моделі інституціоналізації розвитку якісних і недохідних компонент людського капіталу (підрозділи 2.2, 3.3, 4.1, 4.2); *наукове*

абстрагування, логічне узагальнення, системний підхід і класичну категоризацію – для обґрунтування інституціонального змісту людського капіталу та інституціональної системи розвитку людського капіталу, побудови концептуальних механізмів інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки (підрозділи 2.3, 3.1, розділ 5).

Інформаційну базу дослідження становлять закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, міжнародні акти, зокрема конвенції та рекомендації Міжнародної організації праці, дані Державної служби статистики України, Пенсійного фонду, Міністерства соціальної політики України, результати досліджень, підготовлених і проведених автором, а також наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених, матеріали наукових конференцій, мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних положень, розробці концептуальних, методичних підходів до формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки та наданні практичних рекомендацій щодо їх реалізації, що в результаті створює умови для вирішення важливої науково-практичної проблеми забезпечення якісного стійкого зростання людини, яке є метою й сутністю функціонування національної економіки.

Основні наукові здобутки дослідження полягають у такому:

вперше:

– розроблено та теоретично обґрунтовано модель інституціоналізації розвитку якісних і недохідних компонент людського капіталу на основі розширення та публічної формалізації неформальних інститутів інклюзії людського розвитку в складі добробуту, персоніфікованих параметрів якості життя, нарощування стратегічних властивостей людського капіталу, механізмів його капіталізації, суспільної легітимації, що сприятиме зміні фокусу соціальної, фінансово-кредитної та фіскальної політики в напрямі інклюзивного й сталого розвитку людського капіталу;

– сформульовано й обґрунтовано поняття «інституціональна система

розвитку людського капіталу» як синтез сукупності рівнів, інститутів людського розвитку (базових, комплементарних), інституцій та середовищ, які перебувають у певних взаємозв'язках і відносинах між собою, утворюють ієрархічний зв'язок, детермінують створення та дію відповідних інституцій, що ґрунтується на природному накопиченні або примусовому впровадженні базових інститутів, здатних забезпечити появу нових інститутів людського капіталу або істотну модернізацію діючих, убезпечує та сприяє розвитку людського капіталу, є підґрунтям методологічного підходу;

– розроблено та обґрунтовано концепцію інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки, яку сформовано на основі нової інституціональної парадигми економічного розвитку, з визначенням взаємопов'язаних контентів: теоретичного (методологія дослідження, понятійно-категоріальний апарат і принципи) та науково-практичного (інструментарій оцінювання, методи, механізми й інструменти розвитку), з метою підвищення рівня розвитку людського капіталу через управління процесом упровадження змін в інституціональному середовищі;

– визначено сутність нової категорії «інтелектуальний принтер 5 D», під якою розуміється інституціонально-інформаційна система формальної, неформальної та інформальної освіти, що створює синергетичний ефект від такої діяльності людини й друкує сучасний людський капітал, здатний опрацьовувати отриману інформацію та самостійно генерувати на її основі нові ідеї й рішення;

удосконалено:

– методичний підхід до побудови інституціональної структури людського капіталу національної економіки з виокремленням рівнів функціонування, інститутів, інституцій, ієрархічного й функціонального взаємозв'язку складових частин, що, на відміну від існуючих, базується на інститутах, тоді як конкретні дії реалізуються через інституції, та забезпечує підґрунтя для вибору методів і механізмів управління ними;

– модель інституціональних змін розвитку людського капіталу, в якій наведено процес інституціональних трансформацій, що враховує еволюцію

поведінкових моделей, еволюцію економічних агентів, критерії перехідності, умови для змін, види змін, вплив інституціональних та неінституціональних компонентів, внутрішніх і зовнішніх чинників на розвиток людського капіталу та результати процесу;

– науково-методичний підхід до формування механізму управління інституціональною системою розвитку людського капіталу національної економіки як сукупності теоретичних правил і практичних методів управління інститутами людського капіталу, визначених відповідно до рівнів економіки, що реалізуються за допомогою формальних і неформальних інструментів управління, який, на відміну від існуючих, спрямований на створення умов для розвитку людського капіталу шляхом забезпечення еволюції інституціональних структур;

– механізми інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки: обліково-аналітичного забезпечення, що уособлює започаткування бухгалтерського обліку людського капіталу в Національних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку України та його відображення в Плані рахунків бухгалтерського обліку України; фінансовий – упровадження місцевого обов’язкового збору на соціальне відтворення людського капіталу; правові – протидія нелегальному залученню людського капіталу на ринку праці в Україні; соціальні – ідеологічна, іміджева та освітня підтримка людського капіталу з питань його використання на ринку праці, що, на відміну від існуючих, спрямовані на інтелектуальний, духовний, фізичний і культурний розвиток людини, підвищення її економічного добробуту та ролі в інституціональному середовищі;

набули подальшого розвитку:

– теоретичне узагальнення змісту окремих дефініцій, що утворюють категорійно-понятійний апарат дослідження, шляхом авторського уточнення. Зокрема, термін «людський капітал» визначено як нематеріальний актив, що є сукупністю вроджених і набутих якісних та кількісних властивостей людини, яка генерує, підтримує, забезпечує зростання доходу (матеріального, духовного, фізичного), стає рушійною силою розвитку економічного агента й ініціативно

впливає на всі процеси в суспільстві; на відміну від усталених, розглядається як визначальна мета й зміст розвитку національної економіки та самої людини, а також поряд з економічним доходом приносить моральне задоволення, духовний комфорт, фізичне здоров'я;

– інституціональний зміст людського капіталу в рамках нової інституціональної парадигми, що, на відміну від існуючих, поєднує такі складові: інституціональну конфігурацію розвитку людського капіталу, інституціональну структуру людського капіталу, інституціональні та неінституціональні компоненти, їх взаємодію й вплив на формування людського капіталу;

– систематизація компонентів людського капіталу, у межах якої виокремлено компоненти людського капіталу національної економіки, які формують елітний конкурентоспроможний потенціал держави, здатний продукувати високоякісний валовий національний продукт, що, на відміну від існуючих, містить розширений перелік критеріїв класифікації за ступенем інституціоналізації, доповнює його низкою інституціональних компонентів, таких як моральний, політичний, правовий, інформаційний капітали, і є підставою для визначення основних напрямів інвестицій у людський капітал;

– науково-практичні рекомендації щодо застосування методичного інструментарію визначення взаємозв'язку розвитку людського капіталу та інституціональної системи країни на основі побудови аналітичної моделі, яка, на відміну від існуючих, враховує показники розвитку інституціональної системи країни й надає змогу встановити взаємозв'язок між рівнем людського капіталу та розвитком інституціональної системи країни, що, у свою чергу, є основою для розроблення прогнозів зміни рівня людського капіталу та визначення державної політики щодо його сталого підвищення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в науковому обґрунтуванні та поглибленні автором методологічних положень, розробці концептуальних підходів до формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки. Отримані результати мають важливе практичне значення й загалом створюють умови для вирішення важливої науково-

практичної проблеми забезпечення стійкого розвитку людини, який є метою та сутністю функціонування національної економіки.

Основні методологічні положення, концептуальні підходи й практичні рекомендації набули схвалення та впроваджені в науковій діяльності Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (довідка № 05/92 від 08.09.2018). Науково-методичні розробки та рекомендації використані в законотворчій та практичній діяльності народного депутата Верховної Ради України VII і VIII скликання Є. В. Балицького, зокрема концепція інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки (довідка № 40/07-19 від 09.07.2019); депутата Запорізької обласної ради сьомого скликання В. М. Кюрчева (довідка № 02-737 від 18.06.2018); депутата Запорізької обласної ради А. В. Кушніренка (довідка № 101-027 від 15.10.2017); Мелітопольської міської ради у процесі розроблення Стратегії розвитку міста Мелітополя на період до 2030 року (довідка № 02-72/729-7 від 03.02.2019); Енергодарської міської ради при розробці програм регіонального розвитку, зокрема методологічні концепти розвитку людського капіталу на рівні громади й концептуальні механізми інституціональної системи розвитку людського капіталу (довідка № 08-972 від 06.05.2018).

Практичні рекомендації щодо розробки моделі й концептуальних механізмів інституціональної системи розвитку людського капіталу використано при розробці програмних заходів із соціально-професійного розвитку людського капіталу в діяльності Запорізької обласної спілки підприємців і промисловців регіону «Потенціал» (довідка № 85-Р від 24.03.2019); Міжнародного благодійного фонду «Міжнародний Фонд Соціальної Адаптації» (довідка № 21 від 11.06.2019). Окремі науково-методичні положення дослідження впроваджено в навчальний процес Мелітопольського інституту державного та муніципального управління Класичного приватного університету (довідка № 125-17 від 17.12.2017); Класичного приватного університету (довідка № 109 від 08.02.2019), Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (довідка № 17-03/676-2і/3 від 24.04.2019).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням, яке містить авторський підхід до розробки теоретико-методологічних положень, методичних основ і практичних рекомендацій щодо формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки. Наукові результати, отримані та викладені в дисертаційній роботі, винесені на захист, отримані автором особисто й відображені в наукових працях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої праці здобувача. Внесок автора в працях у співавторстві конкретизований у списку публікацій за темою дисертації. У наведеній роботі матеріали та висновки, отримані в кандидатській дисертації автора, не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та результати дослідження апробовані автором у доповідях та отримали позитивне схвалення на 55 наукових, науково-практичних, науково-методичних міжнародних та всеукраїнських конференціях, зокрема: I–V Міжнародних науково-практичних конференціях «Формування ефективних механізмів господарювання в умовах сучасної економіки: теорія і практика» (м. Запоріжжя, 2011–2013 рр., 2016–2017 рр.); Науково-практичній конференції «Дні науки – 2008» (м. Запоріжжя, 2008 р.); XVIII Міжнародній науковій конференції студентів і молодих учених «Наука і вища освіта» (м. Запоріжжя, 2011 р.); XVIII Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми модернізації та структурних трансформацій економіки України і регіонів» (м. Запоріжжя, 2015 р.); IX–XVIII Міжнародних наукових конференціях «Соціально-економічний розвиток України: європейський вибір» (м. Мелітополь, 2009–2018 рр.); IV–XIII Міжнародних науково-методичних конференціях «Інституціональні перетворення в суспільстві: світовий досвід і українська реальність» (м. Мелітополь, 2009–2018 рр.); XV Науковій конференції з циклу «Соціальна нерівність та економічне зростання» (м. Ржешов, 2016 р.); III Міжнародній науковій конференції «Інтеграція бізнес-структур: стратегії та

технології» (м. Тбілісі, 2019 р.); Конференціях із циклу «Господарство Польщі» (м. Краків, 2016, 2018 рр.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми та стратегічні напрями розвитку національної економіки» (м. Мелітополь, 2013 р.); IV та VII Міжнародних наукових конференціях «Підготовка конкурентоспроможного фахівця як мета сучасної освіти» (м. Прага, 2017, 2018 рр.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Економічне забезпечення прав людини» (м. Харків, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні чинники розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики держави: економічні та інституціональні аспекти» (м. Запоріжжя, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків» (м. Черкаси, 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічний розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення» (м. Бережани, 2018 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Приморські регіони: проблеми та траєкторії соціально-економічного розвитку» (м. Одеса, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Емерджентність економічних систем у сфері управління суспільним розвитком» (м. Черкаси, 2018 р.); II Міжнародній науковій конференції «Економіка та суспільство» (м. Лейпциг, 2018, 2019 рр.); Науково-практичних семінарах МІДМУ «КПУ» (м. Мелітополь, 2016, 2018 рр.); Практикумі «Модернізація, вестернізація та демократизація управління державними фінансами» (м. Київ, 2018 р.); Міжнародній науковій конференції «Східноєвропейські студії: економіка, освіта та право» (м. Бургаз, 2018 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічний розвиток України в контексті впровадження прогресивних інформаційних технологій та систем управління» (м. Київ, 2019 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Європейська інтеграція: історичний досвід та економічні перспективи» (м. Одеса, 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічний потенціал країни: наукові підходи та практика реалізації» (м. Одеса, 2019 р.); I та II Науково-практичних конференціях «Людина та суспільство: економічний та соціо-

культурний розвиток» (м. Мелітополь, 2014, 2015 рр.); Конференції «Ефективне управління економікою: теорія і практика» (м. Рівне, 2019 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Стратегії, проблеми та розвиток економічних систем в умовах глобальної нестабільності» (м. Миколаїв, 2019 р.).

Публікації. Результати дослідження викладено в 65 друкованих працях, з них: 33 – містять основні наукові результати дисертації (2 одноосібні монографії, 3 колективні монографії; 23 статті в наукових фахових виданнях України, 5 статей у зарубіжних виданнях (у тому числі 21 включено до міжнародних наукометричних баз даних); 2 – додатково відображають наукові результати дисертації; 30 – мають апробаційний характер. Загальний обсяг публікацій автора 51,17 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, списку використаних джерел до кожного розділу (загальна бібліографія – 436 найменувань), висновків та 12 додатків. Повний обсяг дисертації становить 491 сторінку комп'ютерного тексту, із них: основний текст – 328 сторінок, додатки – 72 сторінки. Робота містить 25 таблиць, 35 рисунки.